

КОРРУПЦИЯ

хорижий мамлакатлар давлат ва ҳуқуқ тарихида унга қарши курашиш масалалари

Ўз бойлиги билан мағрурланадиган одамлар давлат идораларини коррупцияга тортиш орқали жазодан қутулиб қолиш ёки пул ва бошқа турдаги совғалар эвазига кечирилишлари тўғрисидаги ишонч асосида бемалол жиноятлар содир қилишади...

Коррупция – даврлар оша ўсиб келаётган илдиз бўлиб, у ҳар хил орзу-ҳаваслар ортидан бирортаям қонунни менсимасликдир.

Томас Гоббс, XVII аср

Ишоният тарихида давлатлар шаклланишдан буён коррупция уларни ичидан емирадиган ижтимоий иллат сифатида вуҷудга келди, ҳокимият ва бойлик учун хирелар таъсирида ривож топди. Ҳозир авж олиб бораётган глобаллашув жараёнида бу дахшатли иллатнинг бир давлат эмас, бутун бир мингтака ёки жаҳон тараккиётига таҳдид солувчи тури – халқаро коррупция пайдо бўлди. У демократия ва ҳуқуқ устуворлиги асосларига путур етказди, ишон ҳуқуқларининг қўпол равишда бузилишига олиб келади, иқтисодий ривожланишни издан чиқаради, жамият ва давлат учун ўта хавфли бўлган уюшган жиноятчилик ва терроризмнинг кенг ёйилишига шароит яратиб беради.

Адабиётларда коррупция тушунчасига қуйидагича таъ-

риф берилди: «Коррупция (лотинча corruptio – айниги, порчага сотилиш) – сиёсат ёки давлат бошқаруви соҳасидаги ижтимоий хавфли ҳодиса, давлат функцияларини бажариш ваколатига эга бўлган шахсларнинг ноқонуний тарзда моддий ва бошқа бойликлар, имтиёзларни олишда ўз мақоми ва у билан боғлиқ имкониятлардан фойдаланиши, шунингдек, бу бойлик ва имтиёзларни жисмоний ёки юридик шахслар қонунга хилоф равишда эгаллашига имкон беришидир». Ҳозирги даврда коррупция муаммосига жаҳондаги исбатланган мамлакатда дуч келиш мумкин. Бироқ бу коррупция ҳамма жойда бир хил дегани эмас. Коррупциянинг юзига келиш сабаблари ҳамма жойда турлича бўлиб, тарихий давр ҳамда ижтимоий-иқтисодий ривожланиш хусусиятларига

боғлиқ бўлади.

Ўтмишга назар ташласак, жаҳон тарихининг турли даврларида ҳар хил давлатлардаги катта-кичик мансабдорлар томонидан коррупцияга оид жиноятлар содир этилгани, коррупцияга қарши қонунлар қабул қилиниб, ўзига хос жазолар тайинланганининг гувоҳи бўламиз.

Бобил ҳукмдори Хаммурапи қонунлари бу турдаги қонунларнинг энг қадимийсидир. Унда, жумладан, агар қози ишни қўриб чиқиб, ҳукм чиқариб, муҳри билан ҳужжат тайёрласа, кейин жа ҳукмининг ўзгартирса, ўз қароши ва ишдаги даъво миқдорининг ўзгартирилганликда айбланиши ва даъво суммасининг 12 баравари миқдориде жарима билан жазолатилиши, бундан ташқари, қозилар кенгашидан ҳайъатлиши ва бу лавозимга бошқа қайтмаслиги лозимлиги белгиланган.

Судьяларга пора бериш дунёнинг барча динлари томонидан ҳам қораланган. Жумладан, Қуръонда: «Бир-бирларинингизнинг мулкларингизни ноҳақ ўзлангизиб олманглар ва бошқаларнинг мулкларини ўзлангизиб олишнинг

Ўтмишга назар ташласак, жаҳон тарихининг турли даврларида ҳар хил давлатлардаги катта-кичик мансабдорлар томонидан коррупцияга оид жиноятлар содир этилгани, коррупцияга қарши қонунлар қабул қилиниб, ўзига хос жазолар тайинланганининг гувоҳи бўламиз.

да қозиларга рибо берманлар», – дейилган.

Одил судлов тизимида коррупцияни тугатиш юзасидан қадимги форс давлати – Ахамонийлар салтанатида шафқатсиз жазолар бериш орқали кураш олиб борилган. Хусусан, тарихчи Геродотнинг хабар беришича, шох Кир II нинг ўғли Камбис II даврида тарафларнинг биридан пора олгани учун Сисамн исмли судьянинг тириклайин териси шилиб олинди, ўтирган курсисига тортиб қўйилган ҳамда унинг ўғли шу вазифага тайинланган, токи судда иш қўраётган чоғда қайси қуржида ўтирганини унутмасин. Ана шундан сўнг қадимги форс судьялари оралида бирорла ҳам порахўрлик ҳолати аниқланмаган.

Ўрта асрлар Рус давлатида Иван III коррупцияни қонун асосида чеклаб қўйган бўлса-да, Иван Грозний даврида унга қарини жиддий кураш олиб борилган. 1556 йилда у мансабдорларнинг «тирикчилиги»ни расман бекор қилган, мамлакатда тамағирлик ва порахўрлик учун ўлим жазоси берилга бошлаган. Хусусан, бир дьяк (князь котиби) белгиланганидан ортик тапталар ва қовурилган гоз олгани учун ўлимга ҳукм қилинган.

Қўпгина даъилларга қўра Ўрта асрлар Европасида ҳушёрлик қилган католик черковининг ўзи коррупциянинг марказида турган. Уша пайтдаги индульгенциялар (гуноҳини кечирини ва шу ҳақда Рим папаси томонидан бериладиган ёрлик) савдоси, черковга оид лавозим ва мартабаларни сотиб олиш коррупцияга яққол мисол бўла олади.

Ўрта асрларда Европада порахўрларга нисбатан тўртта бўлиб чопини, чархпачаска тортиб қатл этиши, осини, оловда ёқини, қўлларини кесини, қизилган ётга тириклайини тапилаб юборини каби мисли қўрилмаган жазо чоралари қўлланган.

XVII аср бошларида Голландия ҳукумати томонидан «хаводан савдо қилини» тақиқланган фармон чиқарилган. «Хаводан савдо қилини» деганда, битим вақтида сотувчининг хасанкий эгаллигида бўлмаган акциялар билан амалга ошириладиган операциялар тушуниланган. Аср охирига бориб эса адвокат Николаас Майе ван Хоули барча битимлар расман рўйхатга олинини ва уларга солиқ солинини эришган, унга қадар эса назорат қилинмайдиган битимларда суинетельмол қилини ва порахўрлик ҳолатлари бўлгани ўз-ўзидан маълум. Тарихчиларнинг фикрича, Голландияда XVIII асрда пора олнша нисбатан ҳам солиқлар мавжуд бўлган. Генерал-губернатор йиллик маоши 700 гульден бўла туриб, бир йилда 10 миллион гульден миқдорда бойлик тўплаган. Кичкина бир содувчи ойнага 40 гульден маоши бор жойга тайинланини учун расман 3500 гульден солиқ тўлаган ҳақда бу мансабдан бир йилда 40 минг гульденгача даромад олган.

Ушбу даврда Англияда ҳам давлат ва хусусий полиция мавжуд бўлиб, исхаласини ҳам «сотиб олиш» мумкин бўлган. Лондондаги тартиб учун бюджетдан маош оладиган икки нафар маршал фаолият олиб борган. Тарихчиларнинг маълум қилишича, 1712 йилда кичик маршал

ANNOTATION:

Sahodulla Shomirzaev – Senior teacher of higher military customs institute, Captain of customs service in his article under the name «Corruption: matters on fight against it in the history of foreign countries and law» has given several opinions and ideas about that since formation of countries in human history, corruption has appeared as a social ailment ruining them from inside, in the current progressive globalization process this terrible ailment has a type threatening not only development of one country, but region of whole continent or world – international corruption, it ruins basis on leadership of democracy and law, causing serious violation of human rights, corruption is an ailment that does not choose place and time, negatively effects government management, ruins society life from inside, and fight against it – is a main task of each country, as well as principle duty of each society and citizen before their nation and country.

XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб эса коррупция халқаро муаммо сифатида тан олинди. Корпорацияларнинг чет давлат олий мансабдор шахслари билан тил бириктириши оммавий тус олди. Глобаллашув бир давлатдаги коррупция қўлаб мамлакатларнинг ривожланишига салбий таъсир кўрсатишига олиб келди.

лавозимини Чарльз Хитчен деган қимса 700 фунтга сотиб олган. Бу одам ўз пулларини «қандай чиқариб олиш»ни яқин билган, яъни лицензиясиз савдогарлардан, фохинахона эгаларидан ва полициядан қочиб юрганлардан пора олган. Ўғиллар билан тил бириктирган, бирга ишлашни хоҳламаган ўғилларни қамаган. Коррупциянинг қучайиши унга қарини қаттиқ курашини заруратини юзга келтирган. Натияжада ўша даврда Англияда «қизил ишдан ўтказини» деган ибора пайдо бўлган. Бунинг маъноси шунки, кема анжомларининг барчасидан қизил иш ўтказиб қўйилган, бутун маго ёки арқонини қизил ишиз ўғриланини иложи бўлмаган ва кичкина парчадан ҳам ҳукумат мулкини таниб олиш мумкин эди.

Ўрта асрда ривожланган мамлакатларда коррупция

эволюциясининг янги босқичи бошлади. Бу давлат бошқарувиининг мустахкамланиши, шунингдек, йирик бизнеснинг ривожланиши ва унинг сиёсий тизимга аралашшига уришлари билан боғлиқ эди. XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб эса коррупция халқаро муаммо сифатида таъ олди. Корпорацияларнинг чет давлат олий мансабдор шахслари билан тил бириштириши оммавий тус олди. Глобаллашув бир давлатдаги коррупция қўнлаб мамлакатларнинг ривожланишига салбий таъсир кўрсатишига олиб келди. «Financial Times» газетаси 1995 йили «Коррупция йили» деб эълон қилган бўлса, БМТ коррупция ҳақидаги билимларни тартиб қилиш мақсадида 9 декабрни «Халқаро коррупцияга қарши кураш кунини» деб эълон қилди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, шунини айтгани мумкинки, коррупция макон ва замон таъламулидаги, давлат бошқарувида салбий таъсир кўрсатиб, жамият ҳаётини паздан чиқарадиган иллатдир. Унга қарши курашни ҳар бир мамлакатнинг асосий вазифаси, ҳар қандай жамият ва ҳар бир фуқаронинг ўз давлати ва халқи олдидаги бурчидир. Чунотчи, Президентимизнинг Ўзбекистон Олий Мажлисининг VIII сессиясидаги «Янгилашни ва ўзгартиришлар жараёни ортга қайтмайди» номли маърузасида шундай таъкидлашди:

«Барчамиз бир ҳақиқатни ҳаёлимиздан чиқармаслигимиз зарур. Яъни, ҳар қандай давлат тизими, унинг аппарати ва маъмурий органлари демократик андозаларга қанчалик жавоб бермасин – баринбир ўз қувви, қолаверса, ўз аърамлигини ўтказишига ҳаракат қиладиган тизим бўлиб қолаверсин».

Шунинг учун ҳам давлат идоралари, аввало, унинг маъмурий органлари ва ташкилотлари устидан жамият ҳамда фуқаролар назоратини ўрнатиш бутун дунёда қонунбузарликка, берилган ваколат ва вазифасини сунистеъмоқ қилишига, коррупцияга қарши, айни вақтда, барча ўзбекистонлик ва волонгаристик қарорларни қабул қилишининг олдин олшига қаратилган чора-тадбир деб таъ олди».

Саҳодулла ШОМИРЗАЕВ,

Олий ҳарбий божона институти катта ўқитувчиси, бошқона хизмати каттагани

Taqriz

МУҲИМ ҚЎЛЛАНМА

Мамлакатимизда сиёсий, ижтимоий-иқтисодий соҳалардаги ислохотларнинг босқичма-босқич амалга оширилиши, атроф-муҳитни муҳофаза этишнинг институционал ва ҳуқуқий базасини яратиш йўлидаги ишлар, Ўзбекистоннинг экология соҳасидаги қатор халқаро конвенцияларга қўшилиши ҳамда улардаги мажбуриятларни бажариш орқали бундан йигирма-ўттиз йил олдин ўнглаб бўлмасдек туялган экологик муаммолар изчиллик билан ҳал этиб борилмоқда. Ўзбекистон халқаро ҳуқуқ субъекти сифатида атроф-муҳитни муҳофаза этиш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш, аҳоли саломатлигини ҳимоя қилиш ҳамда экологик хавфсизликни таъминлашга қаратилган ижтимоий-иқтисодий сиёсатни юритмоқда.

Соҳага оид бир қатор қонун ҳужжатларининг қабул қилиниши, жумладан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 27 майдаги 142-сонли қарорига асосан «2013–2017-йилларда Ўзбекистон Республикасида атроф-муҳит муҳофазаси бўйича ҳаракатлар дастури» тасдиқланганини алоҳида таъкидлаш лозим. Экологияга оид қонунларни мунтазам таҳлил қилиш, шубҳасиз, қонунчиликдаги бўшлиқларни тўлдириш ва такомиллаштиришга, ислохотлар самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Бугунги кунда экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш долзарб муаммолардан бири бўлиб, уни илмий назарий жиҳатдан тадқиқ этиш муҳим аҳамиятга эга. Шу ҳақда гап кетганда, юридик фанлар доктори, профессор Жуманазар Холмуминовнинг «Правовые вопросы экологии и охраны окружающей среды» мавзусидаги монографиясида ҳам қатор илмий тақлиф ва янги ғоялар илгари сурилганини айтиш жоиз.

Ўн бобдан иборат мазкур монографияда экология ва биосфера тушунчаси, экологиянинг ривожланиши ва глобал экологик инқирозлар масаласи, атроф-муҳитни сақлаш ва муҳофаза қилиш, давлатнинг экологик функциялари ҳамда экологик муаммоларни ҳал қилишда табиатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонунларнинг роли ва моҳияти, табиий ресурслардан оқилона фойдаланишнинг принципларини ўрганишга катта эътибор қаратилган.

Шу билан бирга, экология соҳасидаги жавобгарлик тушунчаси ва унинг турлари, бу соҳадаги ҳуқуқбузарликлар тушунчаси ва турлари, жумладан ер, сув, ер ости бойликлари тўғрисидаги қонунларни бузганлик учун жавобгарлик масалалари ёритилган. Хорижий мамлакатларда табиий ресурслардан нотўғри фойдаланганлик учун юридик жавобгарлик тажрибаси ҳамда бу соҳада ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг вазифалари хусусида ҳам тўхталиб ўтилган.

Монография Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва амалдаги қонун ҳужжатлари, халқаро ҳуқуқ нормаларига асосланган бўлиб, талабалар, магистрлар, илмий тадқиқотчилар ва кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

Миродилжон БОРОТОВ,

юрдик фанлар доктори, профессор

